

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАНЬ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЗБРОЇ ІНОЗЕМНИМИ ВІЙСЬКОВИМИ КОРАБЛЯМИ У ВИКЛЮЧНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ

THE LEGAL ASPECTS OF MILITARY EXERCISES OF FOREIGN WARSHIPS WITHIN EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE OF UKRAINE

Устименко Б.М., магістр права,
адвокат

У статті проаналізовано відповідні норми міжнародного морського права та приписи українського законодавства в контексті проведення навчань із використанням зброї іноземними військовими кораблями у виключній економічній зоні України.

Автором зазначено, що несанкціоновані Україною навчання з використанням зброї іноземними військовими кораблями у межах її виключної економічної зони можуть зашкодити реалізації суверенних прав нашої держави, її юрисдикції та призвести до збитків. Наприклад, розвідка, розроблення і зберігання природних ресурсів як живих, так і неживих у межах української виключної економічної зони можуть бути призупинені внаслідок згаданої військової діяльності іноземних держав.

Окрім того, бойові стрільби в українській виключній економічній зоні без їхнього попереднього погодження та отримання відповідного дозволу від України можуть призвести до пошкодження або знищення штучних островів, установок, споруд і суден або навіть до людських смертей.

Враховуючи досвід попередніх років, Україні слід бути готовою до проведення іноземними військовими кораблями, перш за все російськими, інтенсивних навчань із використанням зброї у межах власної виключної економічної зони.

Водночас Україна та РФ, користуючись правами, наданими статтею 298 ЮНКЛОС, зробили заяви, спрямовані на уникнення обов'язкових процедур, що тягнуть за собою обов'язкові для сторін рішення щодо спорів, пов'язаних із військовою діяльністю.

Як наслідок, можна дійти очевидного висновку про те, що суди та арбітражі не мають компетенції розглядати спори між Україною та РФ щодо цієї категорії справ.

На підставі проведеного аналізу відповідних правових норм автор статті дійшов висновку про необхідність викладення Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» у новій редакції, у якій, серед іншого, встановити порядок надання Україною дозволів на проведення військової діяльності, зокрема навчань із використанням зброї, досліджень і гідрографічних зйомок іноземними військовими кораблями у межах виключної економічної зони України, а також проінформувати Організацію Об'єднаних Націй, усі держави світу та інших суб'єктів міжнародного права про такий новий порядок.

Ключові слова: виключна економічна зона, військовий корабель, навчання з використанням зброї, військова діяльність.

The author analyzed the relevant norms of the International Law of the Sea and Ukrainian legislation in the context of military exercises of foreign warships within exclusive economic zone of Ukraine.

The author states that unauthorized weapons exercises of foreign warships within Ukrainian exclusive economic zone may harm our country's sovereign rights, its jurisdiction and lead to losses. For example, exploring and exploiting, conserving the natural resources, whether living and non-living within the Ukrainian EEZ may be suspended due to the mentioned military activities of foreign warships.

In addition, firing in the Ukrainian EEZ without prior approval by Ukraine may cause damage or destruction of artificial islands, installations, structures and vessels, or even human deaths.

Given the experience of previous years, Ukraine should be ready for intensive weapons exercises of foreign warships, especially Russian warships, within its own exclusive economic zone.

At the same time, Ukraine and the Russian Federation in accordance with Article 298 of the UNCLOS declared in writing (each separately) that they don't accept any compulsory procedures entailing binding decisions for the parties on disputes concerning military activities.

As a consequence, we can conclude that courts and arbitration have no jurisdiction to hear disputes between Ukraine and the Russian Federation over this category of cases.

Therefore, it is necessary to revise the Law of Ukraine on the exclusive (marine) economic zone of 16 May 1995.

This law should provide for a mechanism for issuing permits by Ukraine, as a coastal state, to carry out military activities of foreign States within its own exclusive economic zone, including weapons exercises, surveys and hydrographic surveys by foreign warships.

And all States of the world, UN and other subjects of international law should be informed about this revised Law.

Key words: exclusive economic zone, warship, weapons exercises, military activities.

У Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 74/17 від 9 грудня 2019 р. «Проблема милітаризації Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, Україна, а також районів Чорного і Азовського морів» [1] Генеральна Асамблея, серед іншого, закликала Російську Федерацію утриматися від дій, що перешкоджають законному здійсненню навігаційних прав і свобод у Чорному і Азовському морях і Керченській протоці, зокрема, серед іншого, від того, щоб закривати морські райони під приводом проведення військових навчань, відповідно до застосовуваного міжнародного права, включно з положеннями Конвенції Організації Об'єднаних Націй із морського права 1982 р. [2] (ЮНКЛОС).

Головний редактор BSNews Андрій Клименко вказав у своїй статті: «... Сумарна площа районів Чорного моря, що перекривалися ВМФ РФ тільки у липні 2019 р., становить значно більше ніж 120 тис. кв. км, це понад ¼ площі Чорного моря. Мета цих дій – сформувати «звичне» сприйняття, що все Чорне море – зона впливу Росії. Це стратегія РФ щодо витіснення НАТО з Чорного моря...»¹.

Необхідно додати, що А. Клименко у вищезгаданій статті також дійшов такого висновку: «... Одним із методів створення перешкод судноплавству в 2020 р. із боку РФ у Чорному морі буде поширення «закриття» для судноплавства західних районів моря для проведення навчань РФ із бойовими стрільбами (справжніх чи фейкових)...».

Як наслідок, Україні слід бути готовою до проведення іноземними військовими кораблями інтенсивних навчань із використанням зброї у межах власної виключної економічної зони.

¹ Стаття під назвою «(Не)Прогнозований шторм-2 – від Криму до Одеси. Морські ризики на 2020: Чорне море», опублікована 13.01.2020 на порталі BlackSeaNews.net. URL: https://www.blackseanews.net/read/159547?fbclid=IwAR2ZasSWC5EfmJz7M897HciMWIA0Xg_vsOzeaT4bQTxxFLLVCHHw21EQA8.

Але перш ніж безпосередньо розглянути юридичні аспекти проведення навчань іноземними кораблями у межах виключної економічної зони України, доцільно зупинитися на правових статусах такої зони та військового корабля.

Наприклад, відповідно до статті 55 ЮНКЛОС виключна економічна зона (далі – ВЕЗ) являє собою район, що розташований за межами територіального моря та прилягає до нього.

Ширина ВЕЗ не повинна перевищувати 200 морських миль, відлічених від вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря прибережної держави.

Такий район підпадає під встановлений ЮНКЛОС особливий правовий режим, відповідно до якого права та юрисдикція прибережної держави та права і свободи інших держав регулюються відповідними положеннями ЮНКЛОС:

Прибережна держава у ВЕЗ:

А) має суверенні права з метою розвідки, розроблення і зберігання природних ресурсів як живих, так і неживих у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також із метою управління цими ресурсами та щодо інших видів діяльності з економічної розвідки і розроблення вказаної зони, таких як виробництво енергії шляхом використання води, течій і вітру;

Б) юрисдикцію щодо:

i) створення та використання штучних островів, установок і споруд;

ii) морських наукових досліджень;

iii) захисту та зберігання морського середовища;

В) інші права та обов'язки, передбачені ЮНКЛОС (частина перша статті 56 ЮНКЛОС).

Частиною другою статті 56 ЮНКЛОС встановлено, що прибережна держава під час реалізації своїх прав і виконання обов'язків згідно з цією Конвенцією у ВЕЗ належним чином враховує права та обов'язки інших держав та діє в порядку, сумісному з положеннями ЮНКЛОС.

Водночас у ВЕЗ усі держави, як прибережні, так і ті, що не мають виходу до моря, користуються, за умови дотримання відповідних положень ЮНКЛОС, вказаними у статті 87 свободами судноплавства і польотів, прокладання підводних кабелів і трубопроводів та іншими правомірними з погляду міжнародного права видами користування морем, що належать до цих свобод, такими, що пов'язані з експлуатацією суден, літальних апаратів і підводних кабелів і трубопроводів, та сумісними з іншими положеннями цієї Конвенції (частина перша статті 58 ЮНКЛОС).

Окрім того, частиною третьою статті 58 ЮНКЛОС встановлено, що держави під час здійснення своїх прав і виконання своїх обов'язків згідно з цією Конвенцією у ВЕЗ належним чином враховують права та обов'язки прибережної держави та дотримуються законів і правил, прийнятих прибережною державою відповідно до положень ЮНКЛОС та інших норм міжнародного права.

Отже, в контексті статті ЮНКЛОС необхідно звернути увагу на приписи національного законодавства України.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» [3] (далі – Закон про ВЕЗ) Україна у своїй виключній (морській) економічній зоні має:

– суверенні права щодо розвідки, розроблення і збереження природних ресурсів як живих, так і неживих у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також із метою управління цими ресурсами і щодо здійснення інших видів діяльності з економічної розвідки та розроблення зазначеної зони, зокрема виробництва енергії шляхом використання води, течій і вітру;

– юрисдикцію, передбачену відповідними положеннями цього Закону та нормами міжнародного права,

щодо створення і використання штучних островів, установок і споруд, здійснення морських наукових досліджень, захисту та збереження морського середовища;

– інші права, передбачені цим Законом, іншими законодавчими актами України та загальновизнаними нормами міжнародного права.

Суверенні права та юрисдикція України щодо морського дна ВЕЗ і його надр реалізуються відповідно до законодавства України про континентальний шельф і Кодексу України про надра.

Водночас Україна, здійснюючи свої права і виконуючи свої зобов'язання у ВЕЗ, належним чином враховує права і зобов'язання інших держав.

У ВЕЗ України всі держави – як прибережні, так і ті, що не мають виходу до морів – користуються, за умови дотримання положень цього Закону, інших актів законодавства України, а також загальновизнаних норм міжнародного права, свободою судноплавства і польотів, прокладання підводних кабелів і трубопроводів та іншими правомірними з погляду міжнародного права видами використання морського простору (частина друга статті 6 Закону про ВЕЗ).

Але в Законі про ВЕЗ є тільки одна норма, яка стосується національної безпеки держави, хоча і цей припис має лише декларативний характер.

Зокрема, частиною першою статті 11 Закону про ВЕЗ передбачено, що Україна у своїй ВЕЗ має виключну юрисдикцію щодо штучних островів, установок і споруд, зокрема щодо митних, податкових, санітарних та імміграційних законів і правил, а також законів і правил, що стосуються її безпеки.

Тобто закони і правила, що стосуються безпеки України у межах її ВЕЗ, є виключною юрисдикцією нашої держави.

На жаль, Закон про ВЕЗ не містить положень, які б регулювали порядок проведення навчань із використанням зброї іноземними військовими кораблями у вітчизняній ВЕЗ.

Не врегульовано це питання і статтею 411 Господарського кодексу України під назвою «Виключна (морська) економічна зона України» [4].

Також щодо правового статусу військового корабля слід зазначити таке:

Для цілей ЮНКЛОС «військовий корабель» означає судно, яке належить до збройних сил будь-якої держави, має зовнішні знаки, що відрізняють такі судна його національності, є під командуванням офіцера, який перебуває на службі уряду цієї держави та прізвище якого занесено у відповідний список військовослужбовців або еквівалентний йому документ, і має екіпаж, підпорядкований регулярній військовій дисципліні.

Фактично, відповідно до ЮНКЛОС, військові кораблі мають повний імунітет у ВЕЗ від юрисдикції будь-якої держави, окрім держави прапора.

Але держава прапора несе міжнародну відповідальність за будь-яку шкоду або збитки, завдані прибережній державі внаслідок недотримання будь-яким військовим кораблем законів і правил прибережної держави щодо проходу через територіальне море або положень ЮНКЛОС, або інших норм міжнародного права (стаття 31 ЮНКЛОС).

Водночас як приклад можна навести наявні щорічні конфліктні ситуації між Україною та РФ, під час яких російські військові кораблі проводять не погоджені з Україною стрільби та маневри у ВЕЗ України.

Наприклад, відповідно до Федерального закону «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй із морського права та Угоди про імплементацію частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права» [5] Російська Федерація ратифікувала ЮНКЛОС та Угоду від 29 липня 1994 р. про імплементацію Частини XI ЮНКЛОС та, серед іншого, заявила

про те, що вона не приймає передбачені розділом 2 частини XV вказаної Конвенції процедури, які ведуть до обов'язкових для сторін рішень щодо спорів, що стосуються військової діяльності.

У свою чергу, Україна також ратифікувала ЮНКЛОС згідно із Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй із морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» [6], що містить, зокрема, заяву про те, що Україна, якщо інше не передбачено окремими міжнародними договорами України з відповідними державами, не визнає обов'язкових процедур, які ведуть до обов'язкових рішень, для розгляду спорів щодо військової діяльності.

Необхідно додати, що між Україною та РФ не було укладено окремого договору, який би передбачав застосування певних обов'язкових процедур щодо розгляду спорів між ними щодо військової діяльності.

Отже, Україна та РФ, користуючись правами, наданими статтею 298 ЮНКЛОС, зробили заяви, спрямовані на уникнення обов'язкових процедур, що тягнуть за собою обов'язкові для сторін рішення щодо спорів, пов'язаних із військовою діяльністю.

Як наслідок, можна дійти очевидного висновку про те, що суди та арбітражі не мають компетенції розглядати спори між Україною та РФ щодо цієї категорії справ.

Необхідно також зазначити, що охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій є однією з основних функцій Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) згідно з частиною першою статті 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [7] (далі – Закон про ДПСУ).

Законом України «Про національну безпеку України» [8] встановлено, що ДПСУ є правоохоронним органом спеціального призначення (частина шоста статті 18 цього Закону).

До прав ДПСУ, визначених пунктом 26 частини 1 статті 20 Закону про ДПСУ, віднесено право зупиняти або припиняти рибний промисел, морські наукові дослідження, інші роботи в територіальному морі, прилеглий зоні, виключній (морській) економічній зоні та внутрішніх водах України в разі відсутності відповідного дозволу (погодження) або порушення правил їхнього проведення, установлених законодавством.

Застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї та бойової техніки особовим складом ДПСУ передбачено статтею 21 Закону про ДПСУ.

У свою чергу, відповідно до частини четвертої статті 1 Закону України «Про Збройні Сили України» [9] (далі – Закон про ЗСУ), з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України (далі – ЗСУ) відповідно до закону можуть залучатися, серед іншого, до захисту суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі та їхнього правового оформлення.

Як визначено частиною другою статті 1-1 Закону про ЗСУ, під час залучення до виконання завдань із посилення охорони державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні з'єднання військові частини, підрозділи і військовослужбовці ЗСУ мають право:

- зберігати, застосовувати і використовувати спеціальні засоби та зброю;
- застосовувати і використовувати зброю та бойову техніку, спеціальні засоби в порядку і випадках, передбачених статтею 21 Закону про ДПСУ.

Застосування і використання зброї та бойової техніки допускається в разі, якщо інші заходи виявилися неефективними або застосування таких заходів є неможливим.

Окрім того, Повітряним кодексом України [10] встановлено, що згідно з державними пріоритетами для відбиття повітряного нападу на територію України або запобігання та припинення порушень державного кордону і суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні надається першочергове право на використання повітряного простору України (частина друга статті 24 цього кодексу).

Як ми бачимо, чинним законодавством України про національну безпеку передбачена охорона суверенних прав України у її ВЕЗ та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав правоохоронним органом спеціального призначення – Державною прикордонною службою України.

Також законодавством передбачено, що під час виконання завдань із посилення охорони суверенних прав України у її ВЕЗ можуть бути залучені навіть Збройні Сили України.

Але застосування і використання зброї та бойової техніки є, вочевидь, небажаним та «останнім» шляхом припинення військової діяльності іноземних військових кораблів у межах виключної економічної зони України.

Водночас несанкціоновані Україною навчання з використанням зброї іноземними військовими кораблями у межах її ВЕЗ можуть зашкодити реалізації суверенних прав нашої держави, її юрисдикції та призвести до збитків. Наприклад, розвідка, розроблення і зберігання природних ресурсів – як живих, так і неживих – у межах ВЕЗ можуть бути призупинені внаслідок згаданої військової діяльності іноземних держав.

Окрім того, бойові стрільби в українській ВЕЗ без їхнього попереднього погодження та отримання відповідного дозволу від України можуть призвести до пошкодження або знищення штучних островів, установок, споруд і суден або навіть до людських смертей.

Враховуючи викладене, вважаю за доцільне викласти Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» у новій редакції, у якій, серед іншого, встановити порядок надання Україною дозволів на проведення військової діяльності, зокрема навчань з використанням зброї, досліджень і гідрографічних зйомок іноземними військовими кораблями у межах виключної економічної зони України, а також проінформувати Організацію Об'єднаних Націй, усі держави світу та інших суб'єктів міжнародного права про такий новий порядок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблема милитаризации Автономной Республики Крым и города Севастополь, Украина, а также районов Черного и Азовского морей: Резолюция 74/17, принятая Генеральной Ассамблеей 9 декабря 2019 г. (семьдесят четвертая сессия, Пункт 31 а) повестки дня Предотвращение вооруженных конфликтов). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3841716?ln=ru>.
2. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву : Конвенция ООН від 10.12.1982 р. (ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р. та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р.» № 728-XIV від 03.06.1999 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057.
3. Про виключну (морську) економічну зону: Закон України від 16.05.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр>.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. / *Верховна Рада України. Офіційний вісник України*. 2003. № 11. С. 303. Ст. 462.

5. О ратификации Конвенции Организации Объединенных Наций по морскому праву и Соглашения об осуществлении части XI Конвенции Организации Объединенных Наций по морскому праву : Федеральный закон от 26.02.1997 г. № 30-ФЗ. URL: www.kremlin.ru/acts/bank/10594.
6. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р. : Закон України від 03.06.1999 р. № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14>.
7. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.
8. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
9. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
10. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.